

УДК
ORCID.ORG/0000-0003-2605-5934

О.О. Хроненко

ФЕЙКИ ПРО КУЛЬТУРУ ТА МИСТЕЦТВО МАРІУПОЛЯ, ЯК ІНФОРМАЦІЙНА ЗБРОЯ ОКУПАНТІВ

У статті висвітлено феномен фейків та їхній вплив на свідомість людей. З'ясовано, що найбільшу роль у досягненні цілей гібридної війни відіграють інформаційномедійні технології, здатні формувати публічну думку та впливати на соціально-політичні процеси. На прикладі фейків про культуру Маріуполя доведено, що пропагандистські кампанії та маніпуляція інформацією є основними інструментами в руках держави-агресора для розколу суспільства.

Висвітлено потребу в розвитку механізмів захисту від фейків, зокрема через підвищення медіаграмотності населення та створення надійних систем верифікації інформації. Встановлено, що основним способом попередження та розвінчання фейків під час війни залишається дотримання вимог кібергігієни, що передбачають користування тільки офіційними джерелами поширення інформації, звернення уваги на особистості та джерелі поширення інформації, уникнення підтримки пропагандистських закликів, утримання від емоцій та паніки під час сприйняття інформації, критичний аналіз інформації в соціальних мережах та на медіаресурсах.

***Ключові слова:** фейки, дезінформація, Маріуполь, війна, пропаганда, Україна, маніпуляція.*

DOI 10.34079/2226-2830-2024-14-28-160-166

Постановка проблеми. Під час повномасштабної війни РФ проти України проблема дезінформації стала найзлободеннішою, адже, окрім захоплених територій, українцям доводиться відвойовувати свідомість своїх громадян, повертати її в національний медіа-простір, а останній звільняти від штучних російських міфологем та наративів.

Слід враховувати, що систематика дослідження фейків передбачає не лише аналіз функціонального механізму їх створення та поширення, а й інтегративні заходи щодо активного протистояння їм та спростування, пошук шляхів законного покарання за подібного роду порушення. Адже на сьогодні фейки – це досить ефективна психологічна зброя, наслідки застосування якої під час війни мають здатність змінювати когнітивні установки соціуму та призводять до фатальних наслідків. Поширення фейків і маніпуляцій в цих засобах може спотворювати образ подій, політичних процесів та діяльності осіб. Це створює загрозу для демократичних процесів і може призвести до неправильного вибору на основі неправдивої інформації. Дослідження фейків і маніпуляцій допомагають розкрити ці прояви та забезпечують більш об'єктивну основу для прийняття рішень.

Мета статті – проаналізувати важливість розвінчання під час війни фейків про культуру Маріуполя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Феномен фейку неодноразово ставав об'єктом наукових розвідок українських та зарубіжних дослідників здебільшого в контексті аналізу проблематики інформаційної війни. Важливе місце в розкритті теми статті. А такі науковці, як В. Корженівська, М. Яблонський, І. Крупеня, О. Азімова, Р. Зінчук, Н. Шулська розкривають основні підходи в порушенні інформаційної гігієни

сучасних медіа та розпізнавання дезінформації, маніпулятивних вкидів в українському медіапросторі.

Виклад основного матеріалу. Фейк (англ. fake) в науковому контексті можна визначити як неправдиву або вигадану інформацію, що намагається подати себе як правдиву. Фейк може приймати різні форми, включаючи фальшиві новини, маніпулятивні фотографії, вигадані наукові дослідження, шахрайські схеми та інші способи маніпулювання інформацією (Witze A. 2021).

У науковому дискурсі фейк є серйозним питанням, оскільки він загрожує об'єктивності, достовірності та довірі до наукових висновків. Фейк може спотворювати наукові дані, подавати недостовірну інформацію про результати досліджень або навіть вигадувати факти, що не мають наукового підґрунтя.

Наразі феномен фейкових новин став визначальним для сучасного інформаційного простору. Це інформація, створена з метою обману, яка може бути повністю вигаданою або містити елементи правди, але представлена таким чином, щоб вводити в оману або маніпулювати громадською думкою. У соціальних медіа України фейкові повідомлення часто мають за мету дезінформацію, спричиняючи не лише сплеск емоцій, але й сіючи розбрат серед аудиторії. Мета таких повідомлень – змусити сумніватися в правдивості інформації, підірвати авторитет осіб чи інституцій, спровокувати паніку або агресію, а також змінити громадське сприйняття певних подій або фактів (Гуцуляк, 2024).

Одну з найважливіших ролей у цьому процесі відіграють соціальні мережі як інструмент швидкого розповсюдження інформації та формування громадської думки. Саме вони стають ареною для ведення інформаційних війн, де через створення віртуальних ідентичностей, груп підтримки або антифан-спільнот можливо масштабно впливати на сприйняття подій, формувати ставлення до певних осіб, ідей або політичних рухів (Афанасьєв, 2023, с. 158).

Наразі країна-агресорка через маніпулювання інформацією та поширення неправдивих фактів намагається виправдати свою агресію проти України. Так, у «Стратегії державної культурної політики» рф, від 11 вересня 2024 року йдеться, що «з початку проведення військової спеціальної операції українські війська завдали серйозної шкоди знаковим закладам культури, унікальним пам'яткам історії та архітектури, культовим об'єктам. Серед них... [будівля] Маріупольського республіканського академічного ордену «Знак Пошани» російський драмтеатр». Втім це відвертий фейк. Серед багатьох «історичних правд», висвітлених у російській стратегії, є історія Маріупольського драмтеатру України, який, як стверджується, був «серйозно пошкоджений» військами Збройних сил України. Втім всім добре відомо, що Маріупольський театр використовувався як бомбосховище, саме тому на тротуарі на вулиці великими білими літерами російською мовою було написано «Діти». Росія розбомбила та знищила будівлю 16 березня 2022 року, вбивши більше 500 осіб. Розповсюдженням є і фейк, що тільки українські військові винні в тому, що у Маріуполі були знищені будинки мирних мешканців, лікарні, культові споруди та магазини. Проте це черговий цинічний фейк. Адже весь світ мало не у прямому ефірі бачив, як росіяни обстрілюють Маріуполь та знищують житлові будинки, драмтеатр, пологовий, «Азовсталь».

Також у рф поширюють фейк, що у кінострічці «20 днів у Маріуполі» були використані кадри обстрілу Горлівки з боку ЗСУ. Звісно, це відверта брехня, яку поширили російські ЗМІ. Фейкороби країна-агресорки скористалися склейкою кадрів і вставили фрагмент з фільму «20 днів у Маріуполі» у пропагандистський сюжет 2014 року. Водночас поширеним є фейк, що Маріуполь за роки правління України не розвивався як туристичне та курортне місто. Це відверта брехня, адже до

повномасштабного вторгнення рф в Україну в Маріуполі реалізовувалися численні проекти, спрямовані на розвиток культурно-туристичного потенціалу міста. Вражають ці фейки і надмірною цинічністю. Як-от інформація, що у Маріуполі окупанти відновили майже всі зруйновані та пошкоджені будинки. У реальності окупанти у Маріуполі живуть вигаданим життям, адже багато багатоквартирних та приватних будинків у місті залишаються зруйнованими. Представники країни-агресорки зовсім не поспішають приводити їх до ладу. Квартири із новозведених будинків не збираються видавати людям, які втратили житло. Замість цього їм пропонують купити це житло в іпотеку.

Окупанти поширюють фейк і щодо того, що Маріуполь за роки правління України не розвивався як туристичне та курортне місто. Це відверта брехня, адже до повномасштабного вторгнення рф в Україну в Маріуполі реалізовувалися численні проекти, спрямовані на розвиток культурно-туристичного потенціалу міста. Слід нагадати, що у 2020 році Маріуполь отримав статус «Великої Культурної Столиці України». Для участі в конкурсі місту необхідно було викласти свій план найближчих заходів і подій, які могли б привабити туристів до Маріуполя й України загалом. Маріуполь обійшов у змаганні такі міста, як Львів, Київ, Вінниця, Полтава, Дніпро. До того ж, у 2020 році була завершена масштабна реконструкція Площі Свободи та Миру в Маріуполі, яка стала справжньою окрасою та одним з туристичних магнітів. Водночас до 2022 року Маріуполь мав багатий туристичний потенціал завдяки своїм мальовничим пляжам (саме тут на 16 км простягнулася вузька смуга піщаних пляжів) та історичним пам'яткам. Навіть близькість лінії фронту не ставала на заваді розвитку туризму. А ось подієвими магнітами стали фестивалі ГОГОЛЬFEST, MRPL.CITY.FEST, Mariupol Classic та потенційний широкомасштабний фестиваль грецької культури.

Крім цього, поширеними є фейки про історію української культури в Маріуполі. Так, поширеним є фейк, що на території Маріуполя не хотіли грати в україномовних виставах, адже на Сході України загалом не любили нічого українського. Це не відповідає дійсності, адже у першій маріупольській трупі, яку у 1878 році заснував Василь Шаповалов, грали, як російською так і українською мовами. Також розповсюдженим є фейк, що на території Маріуполя найбільшим попитом користувалися виступи російськомовних митців. Втім це не відповідає дійсності, адже з кінця XIX століття найбільшою популярністю в Маріуполі користувалися вистави великих майстрів української сцени Марка Кропивницького, Івана Карпенка-Карого, Панаса Саксаганського, Марії Садовської-Барілотті, які дали можливість містянам ознайомитися з національною театральною драматургією. Крім цього поширеним є фейк, що у Маріуполі, як і всьому Надазов'ї та Донбасі на початку-середині XX століття ніхто не носив вишиванки та загалом не дотримувалися українських традицій. Та це аж ніяк не відповідає дійсності. У Маріуполі та всьому Надазов'ї і Донбасі повсякчас носили українські вишиванки при цьому як на народні чи сімейні свята (одруження, народження дитини), так і офіційні загальнодержавні (Першотравневі демонстрації). Підтвердженням є світлини, зроблені на початку-середині XX століття.

Подібні маніпуляції інформацією є основними інструментами в руках держави-агресора для розколу суспільства. Найбільший вплив ці фейки про культуру Маріуполя мають на жителів окупованих міст, які не змогли виїхати з ТОТ. Усе це спрямовано на те, аби якимось розмивати, знищувати цю культурну основу, завдяки якій українці залишаються українцями. Саме тому важливо розвінчувати та попереджати виникнення нових фейків.

Водночас подібний маніпулятивний вплив характеризується наступними стійкими показниками: він здійснюється цілеспрямовано і таємно; містить алгоритми програмування як мислення, сприйняття, так і поведінки об'єкта; включає методи і

прийоми, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований тиск на психіку, другу сигнальну систему та складові свідомості об'єкта впливу. Інформаційні потоки руйнуються у масову свідомість, позбавляють споживача засобів масової інформації можливості активно (критично) їх обробляти, залишаючи йому лише пасивну роль, яка є передумовою для пропагандистського впливу (Панчук, 2022).

Маніпулятори можуть навмисно перекручувати факти, використовувати неповну інформацію або створювати фейкові новини з метою вплинути на сприйняття аудиторії та формування її думки. Медіа часто можуть використовувати емоційно заряджені заголовки, фотографії або відеоматеріали, щоб викликати певні почуття у глядачів або читачів. Це може впливати на їхнє розуміння подій та сприйняття інформації. Фреймінг, або ракурс, в якому представляється інформація, також відіграє важливу роль у маніпуляції. Вибір певного фрейму може змінити спосіб сприйняття подій і впливати на думки та переконання аудиторії. Маніпулятори намагаються вибрати фрейми, які сприяють досягненню їхніх цілей або спотворюють реальність. Використання психологічних методів, таких як соціальне підтвердження, авторитетність джерела, страх втрати або соціальна пристосованість, також є поширеним в маніпуляції. Ці методи використовуються для створення певних стереотипів, формування уявлень або переконань у масовій аудиторії. Додатково, фейкові новини під час війни можуть використовуватись для маніпулювання громадською думкою та відвертого зміщення уваги. Широке поширення фейків може спричинити перекручення образу подій, зміну пріоритетів або приховування важливих аспектів конфлікту. Це може вплинути на сприйняття ситуації громадськістю та призвести до недоречних дій або розпалювання ще більшого конфлікту.

Врешті-решт, боротьба з фейками у зоні конфлікту вимагає спільних зусиль від урядових органів, ЗМІ, академічних установ, громадських організацій та громадянського суспільства. Лише шляхом об'єднання зусиль та розвитку критичного мислення можна створити інформаційне середовище, що сприяє об'єктивному сприйняттю подій та формуванню раціональних думок у суспільстві (Пуцята, 2020).

Як метод протидії дезінформації розглядається фактчекінг – процес дослідження наявних фактів і даних для з'ясування їхньої повноти, достовірності та істинності. Серед державних заходів у розбудові антифейкових сервісів вагому роль відіграють різноманітні інститути протидії дезінформації, що створюються при відповідних відомчих органах влади. Приміром, у 2021 р. створено Центр протидії дезінформації – робочий орган Ради національної безпеки і оборони України, який забезпечує здійснення заходів щодо протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, дбає про інформаційну безпеку України, виявляє підробки та протидіє дезінформації, ворожій пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігає спробам маніпулювання громадською думкою. У своїй діяльності він висвітлює тенденції з інформування стану військової справи, ОПК, боротьби зі злочинністю та корупцією, зовнішньої та внутрішньої політики, економіки, об'єктів критичної інфраструктури, екології, охорони здоров'я, соціальної сфери, формування суспільної свідомості, науково-технологічного напрямку тощо. Основна увага зосереджена на протидії поширенню неправдивої інформації та боротьбі з інформаційним тероризмом (Глушук, 2023).

Ще однією урядовою організацією з питань боротьби з дезінформацією та шкідливими інформаційними впливами є Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформаційної політики України, також створений у 2021 р. Його робота сфокусована на протидії зовнішнім загрозам, об'єднанні зусиль держави та громадських організацій у боротьбі з дезінформацією,

оперативному реагуванні на фейки, а також на промоцію українських нарративів. До ключових завдань Центру віднесено: розбудова стратегічних комунікацій (розробка контрнарративів рф, проведення інформкампаній, включення українських нарративів у щоденну комунікацію уряду); протидія дезінформації та формування стійкості до неї. Постійне сповіщення про інформаційні атаки проти України на ресурсах Центру, зокрема на вебпорталі, фейсбук-сторінці та телеграм-каналі; підвищення обізнаності про гібридні загрози (розробка та проведення тренінгів для державних службовців, зокрема для представників комунікаційних підрозділів); регулярне інформування про гібридну агресію з боку Росії на міжнародному рівні, напрацювання механізмів протидії дезінформації спільно з міжнародними партнерами (Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки України).

Загалом, попри наявність численних спеціалізованих проєктів боротьби з фейками, ефективним засобом не тільки їх виявлення, але й, насамперед, їх попередження залишається дотримання вимог кібергігієни, що передбачають користування тільки офіційними джерелами поширення інформації, звернення уваги на особистості та джерелі поширення інформації, уникнення підтримки пропагандистських закликів, утримання від емоцій та паніки під час сприйняття інформації, критичний аналіз інформації в соціальних мережах та на медіаресурсах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, фейки дозволяють країні-агресорці маніпулювати громадською думкою, формувати альтернативну реальність та досягати домінування в інформаційному просторі, що є критично важливим для дестабілізації суспільства та підриву довіри до інституцій у країнах-цілях. Водночас фейки можуть впливати на поглиблення ворожнечя, сприяти поширенню ненависті та викликати соціальну напруженість. Тому особливо важливо розвивати критичне мислення, перевіряти достовірність інформації та сприймати новини з обережністю, зокрема під час воєнних конфліктів.

Загалом, фейки у засобах масової інформації під час війни є потужним інструментом маніпуляції, який може мати серйозні наслідки для суспільства. Їх вплив на громадську думку, настрої, сприйняття конфлікту та формування думок є складним і важливим аспектом інформаційної війни. Тому критичне мислення, здатність перевіряти інформацію та розрізняти фейки від правдивих новин є надзвичайно важливими вміннями в епоху, коли доступ до інформації стає все більш широким і розповсюдження фейків стає все більш поширеним. Розвиток механізмів захисту від інформаційних атак та підвищення медіаграмотності населення є критично важливим для зміцнення стійкості держав до гібридних загроз.

Виявлені в результаті дослідження факти і закономірності можуть стати підґрунтям для подальшого вивчення важливості розвінчання фейків про культуру Маріуполя під час війни.

Бібліографічний список

- Witze A., 2021. How to detect, resist and counter the flood of fake news. www.sciencenews.org. URL: <https://www.sciencenews.org/article/fake-news-misinformation-covid-vaccines-conspiracy> (дата звернення: 07.11.2024).
- Афанасьєв І. Ю., Новохатько Л. М., Сінько А. С., 2023. Інформаційно-комунікаційна діяльність та аналітика під час російсько-української війни (на прикладі соціальних мереж). *Communications and Communicative Technologies*. No 23. С. 156–163
- Глушук Є., 2023. Фейки як інструмент тиску в умовах війни: специфіка застосування та сприйняття. Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І.

- Вернадського. Вип. 67. С. 96-107. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004708> (дата звернення: 20.11.2024).
- Гуцуляк Д., 2024. Роль інформаційно-медійних технологій як інструменту гібридної війни. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Т. 35 (74). № 3. Ч. 2. С. 52–58. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/part_2/11.pdf (дата звернення: 20.11.2024).
- Панчук Д. М., 2022. Фейк. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Фейк> (дата звернення: 09.11.2024).
- Пущята І., 2020 Фейк як метод маніпуляції у ЗМІ: український досвід. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2020/may/21705/25_0.pdf (дата звернення: 15.11.2024)
- Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки України. Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: <https://mkip.gov.ua/content/centr-strategichnih-komunikaciy-ta-informaciynoi-bezpekipri-ministerstvi-kulturi-ta-informaciynoi-politiki.html> (дата звернення: 20.11.2024).

References

- Witze A., 2021. How to detect, resist and counter the flood of fake news. www.sciencenews.org. URL: <https://www.sciencenews.org/article/fake-news-misinformation-covid-vaccines-conspiracy> (accessed: 07.11.2024) (in English).
- Afanasiev I. Yu., Novokhatko L. M., Sinko A. S., 2023. Informatsiino-komunikatsiina diialnist ta analityka pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny (na prykladi sotsialnykh merezh) [Information and communication activities and analytics during the Russian-Ukrainian war (using the example of social networks)]. *Communications and Communicative Technologies*. No 23. S. 156–163 (in Ukrainian)
- Hlushchuk Ye., 2023. Feiky yak instrument tysku v umovakh viiny: spetsyfika zastosuvannya ta spryiniattia [Fakes as a tool of pressure in wartime: specifics of application and perception]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*. Vyp. 67. С. 96-107. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004708> (accessed: 20.11.2024). (in Ukrainian)
- Hutsuliak D., 2024. Rol informatsiino-mediinykh tekhnolohii yak instrumentu hibrydnoi viiny [The role of information and media technologies as a tool of hybrid warfare]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka. T. 35 (74). № 3. Ch. 2. S. 52–58. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/part_2/11.pdf (accessed: 20.11.2024). (in Ukrainian)
- Panchuk D. M., 2022. Feik. [Fake]. *Velyka ukrainska entsyklopediia* URL: <https://vue.gov.ua/Фейк> (accessed: 09.11.2024). (in Ukrainian)
- Putsiata I., 2020 Feik yak metod manipuliatsii u zmi: ukrainskyi dosvid [Fake as a method of manipulation in the media: Ukrainian experience]. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2020/may/21705/25_0.pdf (accessed: 15.11.2024). (in Ukrainian)
- Tsentr stratehichnykh komunikatsii ta informatsiinoi bezpeky Ukrainy. Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy [Center for Strategic Communications and Information Security of Ukraine. Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine]. URL: <https://mkip.gov.ua/content/centr-strategichnih-komunikaciy-ta-informaciynoi-bezpekipri-ministerstvi-kulturi-ta-informaciynoi-politiki.html> (accessed: 20.11.2024). (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 18.11.2024.

О. Khronenko

FAKES ABOUT THE CULTURE AND ART OF MARIUPOL AS AN INFORMATION WEAPON OF THE OCCUPIERS

The article highlights the phenomenon of fakes and their impact on people's consciousness. It is found that the greatest role in achieving the goals of hybrid warfare is played by information and media technologies that are capable of shaping public opinion and influencing socio-political processes. The example of fakes about the culture of Mariupol proves that propaganda campaigns and information manipulation are the main tools in the hands of the aggressor state for splitting society.

The need to develop mechanisms for protecting against fakes is highlighted, in particular by increasing the media literacy of the population and creating reliable information verification systems. It is established that the main way to prevent and debunk fakes during war remains compliance with the requirements of cyber hygiene, which include using only official sources of information dissemination, paying attention to individuals and sources of information dissemination, avoiding supporting propaganda appeals, refraining from emotions and panic when perceiving information, and critically analyzing information on social networks and media resources.

In general, fake news in the media during wartime is a powerful tool of manipulation that can have serious consequences for society. Their influence on public opinion, sentiment, perception of the conflict and the formation of opinions is a complex and important aspect of information warfare. Therefore, critical thinking, the ability to verify information and distinguish fake news from true news are extremely important skills in an era when access to information is becoming increasingly widespread and the spread of fake news is becoming more widespread. The development of mechanisms for protecting against information attacks and increasing the media literacy of the population is critically important for strengthening the resilience of states to hybrid threats.

Key words: *fakes, disinformation, Mariupol, war, propaganda, Ukraine, manipulation.*